

Mészáros Kálmán

A Rákóczi-szabadságharc hősi halottai – és akik megsiratták őket

(1703–1705)

Modern társadalmunkban a háborúban elesett, harci cselekmény során, kötelességteljesítés közben életét vesztett, illetve az ott szerzett sérülésében utóbb elhunyt katonát tekintjük hősi halottnak. Szinte minden magyar faluban és városban megtalálhatóak az első és második világháború hősi emlékművei az adott településről elesett katonák neveivel. A huszadik század két nagy világháború veszteségeit a hadseregek részletes kimutatásai és az állami (vagy állami feladatokat ellátó egyházi) anyakönyvezés alapján elég jó arányban regisztrálhatjuk, s a napjainkhoz viszonylag közel eső időszakról az emberi (családi, egyéni) emlékezetre is kellő mértékben hagyatkozhatunk. A régi korok háborúinak veszteségeit, azon belül a hősi halált halt katonák adatait azonban már jóval nehezebben, kizárólag a történettudomány és a régészet eszközeivel és módszereivel gyűjthetjük össze. A mohácsi csata fél évezredes évfordulójához közeledve például a középkori Magyar Királyság bukásának nagy kataklizmájában életüket veszítették teljes adattárát igyekeznek összeállítani a korszakkal foglalkozó szakemberek, súlyos történelmi adósságot törlesztve ezzel a feladattal. A török elleni másfél évszázados küzdelemben, a 17. századi rendi felkelések során, a Rákóczi-szabadságharcban, a 18. század dinasztikus háborúiban, a napóleoni háborúk idején vagy az 1848–49. évi szabadságharcban elesettek hősi adatbázisának összeállítása azonban még várat magára. Példák tucatjait hozhatnánk természetesen a részletkutatások eddigi eredményeiről, de szisztematikus adatgyűjtésről, egységes szempontrendszer kidolgozásáról és főként a modern digitális lehetőségek kiaknázásáról egyelőre még nem beszélhetünk.

A Rákóczi-szabadságharc nyolc esztendejének véres küzdelmei súlyos veszteségekkel jártak, egyes feltételezések szerint a százezer főt is elérhetik. Ennek csak egy részét (kisebb hányadát) tette ki a harcban elesett katonák száma, mivel a háború a polgári lakosság körében is súlyos veszteségekkel járt. A szabadságharc utolsó éveiben pedig az országos méretű pestisjárvány szedte áldozatait, éppolyan negatív demográfiai hatással, mint maga a háború. A kuruc hadvezetésből többen haltak meg betegségben, mint ahányan fegyver által. A több mint hatvan főt számláló tábornoki és brigadérosi karból mindössze egy fő esett el csatában (Babocsay Ferenc), egyet saját katonái öltek meg (Esze Tamás), kettőt a kurucok végeztek ki árulásért (Bezerédj Imre és Ocskay László), kettőt pedig a császáriak hadifogolyként (Fodor László és Balogh Ádám). E hat brigadérossal szemben további hat brigadéros és tizenkét tábornok hunyt el valamilyen betegség következtében, közülük legalább négyen pestisben. Nyilván-

való, hogy háborús körülmények között a „természetes halálnemek”, a betegségek, járványok és balesetek, sőt a megromlott közbiztonság következtében a bűnelkövetők is nagyobb számban szedik áldozataikat, mint békés viszonyok közepette. A háborúk demográfiai veszteségeinek kutatása tehát igen sokrétű feladat, amelynek csak egy kisebb szeletét jelenti a hősi halottak körének meghatározása, adataik összegyűjtése. Ez utóbbi fontosságát azonban emlékezetpolitikai és kegyeleti szempontok mellett a közérdeklődéssel is indokolhatjuk.

A szabadságharc hat nagy csatájának veszteségi adatait elsősorban Markó Árpád kutatásaiból ismerjük, melyeket az alábbiak szerint összegezhetünk:

A csata		Elesettek száma	
időpontja	helyszíne	Kuruc részről	Császári részről
1704. jún. 13.	Koroncó	2000 fő	100 fő
1704. dec. 26.	Nagyszombat	300 fő	400 fő
1705. aug. 11.	Pudmeric	60 fő	95 fő
1705. nov. 11.	Zsibó	400 fő	144 fő
1708. aug. 3.	Trencsén	2600 fő	160 fő
1710. jan. 22.	Romhány	350 fő	750 fő
Összesen		5710 fő	1649 fő

Látható, hogy a legsúlyosabb veszteségeket kuruc részről Koroncónál és Trencsénnél szenvedték el, a császáriak részéről pedig Romhánynál. Ehhez képest feltűnő, hogy Koroncónál és Trencsénnél egyetlen jelentősebb kuruc tiszt elesteről sincs adatunk, ezzel szemben Romhánynál esett el a már említett Babocsay Ferenc brigadéros és három alezredes. (Zsibónál és Nagyszombatnál egy-egy törzstiszt hősi haláláról van adatunk, Pudmericnél viszont senki sem esett el a felsőbb tisztikarból.)

Rögtön megállapíthatjuk azonban, hogy amint nem jellemezhető a nyolc évig tartó kuruc függetlenségi harc a hat vesztes csatával, éppúgy a nagy csatákban regisztrált veszteségek sem tükrözik a katonaság és a hadvezetés valós háborús veszteségeit, amelyek java részét a kisebb ütközetek, rajtaütések és portyázások során szenvedték el. Álljon itt néhány példa immár a kisebb harci cselekmények, ütközetek, találkozóharcok kapcsán:

Az ütközet, harc		Elesettek száma	
időpontja	helyszíne	Kuruc részről	Császári részről
1703. jún. 7.	Dolha	100 fő	1-2 fő
1703. okt. 5.	Kiskunhalas	234 fő	nincs adat
1703. okt. 18. (?)	Gyulafehérvár	370 fő	nincs adat
1704. jan. 7/8.	Bihar	800 fő	16 fő
1704. jan. 14.	Belényes	nincs adat	900 fő
1704. jan. 28.	Holdvilág	1000 fő	nincs adat
1704. ápr. 13.	Feketehalom	406 fő	50 fő
1704. ápr. 20.	Pozsonypüspöki	400 fő	70 fő
1704. máj. 28.	Szomolány	300 fő	1000 fő
1704. szept. 11.	Nagyszében	800 fő	nincs adat

1704. okt. 8.	Sósvölgy (Kolozspata)	3000 fő	50 fő
1704. nov. 27.	Sárkány	250 fő	40 fő
1705. ápr. 5.	Jánosháza	300 fő	nincs adat
1705. máj. 24/25.	Törökszentmiklós	45 fő	nincs adat
1706. ápr. 18.	Vezeny	100 fő	nincs adat
1706. jún. 3.	Alsószilvás	150 fő	nincs adat
1706. nov. 6–7.	Győrvár–Egervár	nincs adat (néhány tucat?)	2500 fő
1707. febr. 11.	Székelykocsárd	440 fő	300 fő
1708. szept. 2.	Kölesd	30 fő	1500 fő
1710. febr. 13.	Nyitraegerszeg	120 fő	nincs adat
	Összesen	8805 fő	6427 fő

Második táblázatunk jól tükrözi, hogy a kisebb ütközetek is súlyos áldozatokkal jártak, bár a veszteségi adatok rendkívül hiányosak és pontatlanok, jellemzően szélsőséges adatok között ingadoznak egy-egy ütközet kuruc vagy császári részről bevallott veszteségi adatai is. A véres, több száz halottat követelő mészárlások áldozatainak számát a civil lakosság és maguk a menekülők is felnagyíthatták, a szemben álló felek pedig a saját veszteségek adatait rendszerint titkolták, kisebbitették, míg az ellenségét eltúlozták. Olykor hihetetlen, hogy az egyik fél mindössze néhány tucat veszteségével szemben a másik oldal veszteségi adatai meghaladják a több száz, sőt több ezer főt is. Ilyenkor a hivatalos jelentések gyakran említik azt a tényt, hogy a fejvesztve menekülő ellenség üldözéséből, lekasabolásából a környező parasztság is kivette a részét, de az ő esetleges veszteségeikről már csak ritkán esik szó. A jelentős kuruc diadalok (Szentgottárd, Kölesd, Győrvár) esetén a reguláris német katonaság mellett jellemzően az irreguláris katonaság, a rác határőrök és a stájer, osztrák, morva népfelkelők vesztesége volt súlyosabb, az ő regisztrálásuk azonban császári részről sem lehetett elég alapos. Mindamellet még az egymásnak ellentmondó jelentések szisztematikus összegyűjtése és ütköztetése sem történt meg, a tömegsírok feltárása terén pedig csupán egyetlen szakszerű példát tudunk említeni: a halasi Kuruchalom áldozatainak Bartucz Lajos által elvégzett embertani vizsgálatát.

A kuruc szabadságharc vértanúi: brigadérosok, ezereskapitányok, vicekapitányok és főstrázsamesterek. A számadatok mögött természetesen emberek vannak, akiket nevükkel, lakhelyükkel, családjukkal jellemezhetünk. A hősi halottak regisztrálására a gyéren fennmaradt veszteségi névsorok mellett fontos forráscsoportot jelentenek az elesettek hozzátartozóinak Rákóczihoz benyújtott kérvényei, amelyek viszonylag nagy számban maradtak fenn eredetiben is, és még többet regisztráltak a folyamodványok iktatókönyveiben. (Persze ez az irategyüttes is csak töredékes, de jelentős válogatás áll rendelkezésünkre nyomtatásban is.) Itt és most azonban még arra sincs módunk és terünk, hogy kiragadott példákkal mutassuk be a lehetőségeket. Felhívhatjuk a figyelmet a téma fontosságára és a korszakokon átívelő adattárak létrehozásának szükségességére, miközben legfeljebb a kuruc brigadérosok és törzstisztek (tehát a felső és középső hadvezetés) veszteségeiről vázolhatunk fel többé-kevésbé át-

fogó (de főként az alsóbb rangfokozatok tekintetében valószínűleg korántsem teljes) képet. Az alábbiakban az események időrendjében közöljük adatainkat: ismertetjük a hősi halált halt tiszt elestének körülményeit, pályafutását és családjának sorsát, amennyire a források ezt lehetővé teszik.

1703. A szabadságharc első ütközetét még Rákóczi Magyarországra érkezése előtt vívták a tiszaháti felkelők a Károlyi Sándor szatmári főispán vezette megyei bandériummal és az őket támogató császári katonaság kisebb egységeivel 1703. június 7-én, a máramarosi Dolhánál. A mintegy száz elesett között Károlyi egy lovas kapitányt is említ, aki a hadsereg szervezettebb keretei között ezereskapitány, azaz mai megnevezés szerint ezredes lehetett volna, tekintsük hát őt a kuruc szabadságharc első törzstiszti rangú hősi halottjának. **Nagy Mártonnak** hívták az illetőt, előéletét azonban nem ismerjük.

A Rákóczi által vezetett tiszántúli hadjárat ütközetei közül az 1703. szeptember 1-jén vívott bélfenyéri harc a következő állomásunk az események időrendjében, itt ugyanis három kuruc ezredes, Bozóky Pál, Majos István és Bóné András katonái arattak jelentős győzelmet a rácok felett, a diadalt azonban csak Bozóky és Majos hősi halála árán sikerült kivívni. Bozóky bizonyára már a csatában elesett, Majos István azonban tíz nappal később, Debrecenben hunyt el sebei következtében, s katonai pompával temették el 13-án, a helybéli címisek nagy megbotránkozására. **Bozóky Pál** kállói postamesterként állt a kurucokhoz a város elfoglalása, 1703. július 29. után. A török elleni visszafoglaló háborúban Sennyey István lovasezredének főhadnagyaként harcolt (1686), 1693-ban pedig már Kálló várának vicekapitánya volt. Rákóczi ügyét mindössze egy hónapig szolgálhatta, ezredét minden bizonnyal a kállói vitézlő rend alkotta. **Majos István** már a tiszaháti felkelők között is vezető szerepet játszott, s ő mentette meg Rákóczi életét az 1703. június 24-i munkácsi ütközetben, amikor megölte a fejedelem életére törő császári kapitányt, gróf Quirinit. Özvegyét, Serédy Zsuzsannát a fejedelem még évekkel később is támogatta: 1708. május 29-én 150 kőst adatot számára.

1704. Ugyancsak a tiszántúli hadszíntéren halt hősi halált 1704. január 7-én három kuruc ezereskapitány. A Várad körüli ostromzárát biztosító csapatok a bihari sáncból próbálták több-kevesebb sikerrel ellátni feladatukat, ám a helyőrség váratlanul rajtuk ütött, és az éjszakai harc során a blokád parancsnoka, Jármly Ferenc két másik tisztársával, Torday Ferenc és Székely Mózes (más néven Mossik Gergely) ezredesekkel együtt életét veszítette. A kiterjedt nemesi famíliából származó **Jármly Ferenc** előéletéről szinte semmit sem tudunk, 1703. november 11-én nevezte ki a fejedelem a váradi blokád „directorává”. Ezredet is sikerült toboroznia, egyik főhadnagya, Ludnay István özvegye 1705 nyarán azt írta a fejedelemhez benyújtott folyamodványában, hogy a regiment szinte teljesen megsemmisült a bihari sáncban, ezért tanúsítványt is csupán a főstrázsamester tudott adni számára, a legtöbb főtiszt ugyanis elesett. Jármly özvegye, Orosz Zsófia is csak ekkoriban fordult Rákóczihoz anyagi támogatásért, hogy „magát és nevetlen gyermekeit táplálhassa”, mire a fejedelem elhunyt férje háromhavi fizetését utaltatta ki számára. (Hogy az özvegyek csak bő másfél éves késéssel fordultak Rákóczihoz, az vélhetően azzal függ össze, hogy

a katonaságot csupán 1704 folyamán kezdték el fizetni, s az elesettek hozzá tartozóinak járó háromhavi zsold kiutalása csak ezt követően vált gyakorlattá.)

Torday Ferenc bihari szolgabíróként csatlakozott a kurucokhoz már 1703 nyarán, és egy lovasezredet toborzott magának. Halála kapcsán a rációk brutális kegyetlenségét is megörökítette egy beszámoló, amely szerint „hátarúl végig, talpáig egy széjat lenyúztak, hasát felhasították, hajját kivették”. Neki is özvegye maradt, akinek emlékét a tépei református egyháznak tett adománya tartotta fenn, az egyházközség 1809-ben készült vagyonelejtárában szerepel ugyanis „egy kis veress rézből való, arannyal futtatott Tányér, ilyen betűkkel: Ez Tányírt adta N. és Nemzetes Tordai Ferentz Kapitánné Asszonyom az Tépei Ekklesiá számára, Isten ditsőségére Kováts György Hadnagyságában, Tatai Uram Prédikátorságában A. 1704.”

A harmadik ezredes, **Székely Mózes (alias Mojsik vagy Mossyk Gergely)** is már 1703 nyarán kuruccá lett, ő gyalogezredet szervezett, s annak élén halt hősi halált. Özvegye, Szatmári Erzsébet három kiskorú fiával csak 1709 őszen fordult Rákóczihoz azzal, hogy férje után sem ingó, sem ingatlan vagyona nem maradt, ezért a diószegi szőlőhegyen kért egy darab szőlőt, amelyről a fejedelem előbb tájékozódni szeretett volna. Az eljárás jól elhúzódt, de miután a diószegi udvarbíró tanúsította az asszony által előadottakat, és a szőlőről is információt adott (korábban egy császári tábornoké volt, és bő terméskor a hozama 32 kis cseber bor), Rákóczi 1710. június 30-án az asszonynak engedte azt, „míg ura nevét viseli, és nem tovább”. (Vajon mi lett a birtok és a család sorsa? Talán az 1710. évi szüret még a megélhetésüket szolgálta, de azután véget ért a „kuruc világ”, s Rákóczi adományát aligha élvezhették tovább.) A bihari vereség és a három elesett kuruc ezredes emlékére két alkalommal is emléktáblát állítottak Bihar településen, amelyek a 20. századi impériumváltások következtében, sajnos, megsemmisültek.

1704 tavaszán, ugyanazon a napon, március 10-én esett el két előkelő kuruc ezredes: **Gyürky Ádám** és Inkey Ferenc. Az előbbi a fejedelem udvari lovas-karabélyos ezredének volt a parancsnoka, és Eger ostrománál oltotta ki az életét egy golyó. Fennmaradt temetési zászlaja büszkén hirdette a kései utódoknak is Horatius híres gondolatát: Dulce et decorum est pro patria mori (édes és dicső dolog meghalni a hazáért). Felesége, nagymihályi Pongrácz Katalin Gábor nevű, hétéves kisfiukkal maradt özvegyen, egy másik fiukat pedig az előző évben temették el. Rákóczi birtokadományban részesítette az asszonyt, és mentesítette a birtokos nemeseket érintő zsoldosállítási kötelezettség alól. Gyürky Ádámnak két fivére is kardjával szolgálta a szabadságharc ügyét: Kristóf nevű öccsét még ő maga vette hadi tapasztalat céljából oldala mellé, s alhadnagyi fizetést ígért neki, melyet utóbb a fejedelem ténylegesen is biztosított számára. Ő is életét áldozta a hazáért, halálának körülményeit azonban nem ismerjük. Bátyjuk, Gyürky Pál csak Szendrő várának 1704. augusztusi kapitulációja után állt Rákóczihoz, aki tábornokká nevezte ki. Gyürky nem bízott a felkelés sikerében, mindenki tudta róla, hogy pesszimista ez ügyben, de a fejedelemhez írott egyik levelében úgy fogalmazott, hogy saját életét sem szánná két öccse után feláldozni. Őt végül a császáriaknál is kérlelhetetlenebb ellenség, a pestisjárvány ragadta el 1710-ben.

A Gyürky Ádámmal egyidejűleg elesett **Inkey Ferenc** a dunántúli hadszíntéren, Muraszerdahelynél vesztette életét. Károlyi Sándor 1704. január 11-én

megindított hadjárata során, veterán végvári tisztként csatlakozott hozzá. (Egy császári főtiszt „régi légrádi, még Zrínyi Miklós idejében való” kapitányként emlékezett meg róla a halálakor, ekkoriban már Zalaszentgróton élt.) Bercsényi főgenerális gyalogos ezredessé nevezte ki a kanizsai főkapitányságba, majd február végén Rákóczi megerősítő okiratát is megkapta. Pálffy János horvát bán ellentámadásakor, a murai hídfő védelmében, fiával együtt halt hősi halált, még két hónapig sem szolgálhatta tehát a kurucok ügyét. Vele együtt elesett (bizonyára nőtlen) fiának a nevét sem tudjuk, mint ahogy azt sem, hogy felesége, Horváth Dorottya életben volt-e még ekkor. György nevű fia már 1693-ban gyilkosság áldozata lett, s itt két leányunokája maradt, János nevű fia pedig kiterjedt családot alapított.

Ugyancsak Károlyi dunántúli hadjáratában, pontosan nem ismert időpontban, Zsámbék feldúlásakor veszítette életét **Suppán (Zsupán) István**, aki szintén ezereskapitányi rangot viselt, s özvegye későbbi állítása szerint sokat költött ezredének megszervezésére, de hogy ezt milyen eredménnyel tette, arról szinte semmit sem tudunk. Pest-Pilis-Solt vármegye rendes jegyzőjeként a szabadságharc kezdetén Pestre húzódtott, s onnan szökött ki 1703 végén, vagy inkább 1704 elején a kurucok közé családjával együtt. Zsámbék várának parancsnoka lett, s így kezdettől fogva az ellenség torkában kellett helytállnia, míg végül „az budai németek és rácok által – mindhalálig édes hazájához való hűségét megtartván és dícsíretesen magát oltalmazván – megöletett”, feleségének is „hajszálon maradván” élete. (Az esemény nagy valószínűséggel 1704. február második felében vagy márciusban történt, túlságosan késői támpontnak tűnik, hogy az időben legközelebbi forrás csak július 3-án nevezi Suppánt először néhainak.) Az özvegy, Kun Klára „neveletlen árváival” együtt jóval később, 1706 őszén folyamodott Rákóczihoz, akitől nem csupán férje érdemei és az ellenségtől elszenvedett kárai miatt várt támogatást, de a kurucok által eltulajdonított értékei ügyében is igazságot kért. Rákóczi ekkor 50 rajnai forintot adatott számára a váci kincstári javak tisztartója által, a kuruc részről ért károk ügyében pedig idősebb gróf Barkóczy Ferenc Duna-Tisza közti főkapitány kapott utasítást, hogy szolgáltasson elégtételt a kérelmezőnek. Hamarosan az asszony is meghalt, s 1708 elején már féltestvére, Karner György nyújtott be folyamodványt, hogy mint legközelebbi hozzátartozójukat, őt nevezzék ki a két Suppán árva gyámjává. Rákóczi kiadatta számára a kért okiratot.

A Dunántúlról az erdélyi hadszíntérre kell átmennünk az újabb törzstiszti rangú veszteség ismertetéséhez. 1704. május 9-én, Beszterce ostrománál esett el **Farkas Zsigmond**, Majos János lovasezredének alezredese. Csengerre való agilis („félnemes”) volt, azaz olyan személy, akinek csak édesanyja vagy felesége volt nemes. Bethlen Miklós erdélyi főkancellár magyarországi birtokainak udvarbírájaként mindjárt kezdetben csatlakozott a kurucokhoz. 1704 kora tavaszán Erdélybe vezényelték, s Teleki Mihály kíséretében ment Beszterce alá, ahol május 9-én elesett a védőkkel folytatott csatározások egyikében. Az összecsapásban kuruc részről Farkason kívül csak 3 kuruc közlegény esett el, miközben ők „48 németet, 12 szász gyalogot vágta s öltek”, a nyereség pedig 87 ökör és 649 egyéb szarvasmarha (tehén, tinó, tulok) volt. (Jellemző, hogy mire május 15-én a hír Szilágysomlyóra ért, már 109 német elestéről tudtak.) Farkas Zsigmond május 11-i temetésén az ostromot irányító Teleki Mihály gróf

is megjelent, s a következőképp emlékezett meg róla naplójában: „Ez bezzeg vitéz ember volt. Isten nyugossa meg szegényt; kedves barátom vala.” Azt, hogy családtagjai, leszármazottai maradtak-e, nem tudjuk.

Nagyvárad, Eger és Beszterce után Szatmár ostroma is áldozatokat követelt, itt esett el egy, a Beszterce alattihoz hasonló összecsapásban Bóné András alezredese, **Nagy István**. 1704. június 9-én a vár őrsege már másodszer szórta szét az előbb Sennyey István, majd Buday István parancsnoksága alatt álló kuruc ostromzárat, s Rákóczi ekkor az elsők között szervezett, immár sok győzelmes ütközetben (Bélfenyér, Bonchida, Belényes) helyállt Bóné-ezredet rendelte Szatmár alá az ostromtábor újjászervezésére. A bihari alakulat alighogy megérkezett, július 4-én máris rajtaütött a takarmányozásra kimerészkedő császáriakon. A Kakszentmártonnál történt harcban esett el Nagy István vicekapitány, de a szatmári főparancsnok, Glöckelsberg tábornok élete is veszélyben forgott. A császáriak meg is gyalázták (átdöfték, sőt Bóné értesülése szerint megnyúzták) a vitéz alezredes holttestét, mielőtt elhantolták volna. Életéről nagyon keveset tudunk: Biharfélegyházára való volt, s a török elleni harcokban szerzett érdemeket. 1692-ben már hadnagyként említik Tesla Mihály kapitány halotti búcsúztatójában. Családjáról nincsenek adataink.

Ismét Erdélyben történt a következő két olyan ütközet, amelyben magasabb rangú kuruc tiszték estek el. Az erdélyi császári főparancsnok, Rabutin marsall 1704 őszére egyre szorongatottabb helyzetbe került Nagyszebenben, de elszigeteltségéből igyekezett kitörni. Szeptember 11-én harcot vállalt a város alá érkező kuruc főparancsnok, Thoroczkay István generális seregével, és győzelmet aratott felette, maga Thoroczkay is csak nehezen menekülhetett el. Az egyik kuruc ezredes, **Gyárfás István** súlyos lősebet kapott a harc során. Katonái ugyan székéren menekíteni próbálták, de a császáriak utolérték és foglyul ejtették. Előbb a város előtti sáncba, majd másnap Szebenbe vitték. Gyárfás a halálhoz készülve mindjárt papot kért Bánffy György gubernátortól, aki el is küldte hozzá Zilahi András prédikátort. A gubernátor veje, Wesselényi István úgy értesült, hogy seborvost viszont kérésére sem kapott, régi ismerőseit sem fogadhatta, s mivel református lelkészt is csak rövid időre bocsátottak hozzá, a jezsuiták állítólag igyekeztek áttéríteni. Szeptember 13-án végül belehalt sérülésébe, Pekry Lőrinc kuruc generális így már hiába tett lépéseket a kiváltására. Gyárfás István a lécfalvi előnevet viselő, régi székely családból származott, apja kézdiszéki királybíró volt. A családtörténeti irodalom szerint feleségétől, felsőpulyai Bük Judittól egy leánya maradt.

Rabutin a Szeben alatti győzelem után vérszemet kapott, és előbb Déva várát mentette fel a kurucok ostroma alól, majd Kolozsvár felmentésére indult. Október 8-án a város alatt, a Kolozspata és Szamosfalva között húzódó Sós-völgyben azonban ismét ütközetre kényszerült, a völgyet ugyanis a kurucok hadrendben állva zárták el előle. A fegyelmezett császári sereg ismét győzelmet aratott a számbeli fölényben lévő kurucok felett, akiknek soraiban pedig a korábban hozzájuk állt német gyalogság szívósan küzdött, hiszen tisztában voltak vele, hogy fogságuk esetén kínhalállal fognak lakolni dezertálásukért. A kuruc lovasság ugyan megfutamodott, de az ő soraik is érzékeny veszteségeket szenvedtek. Csáky László gróf ezredének alezredese, **Mester György** is a holtak között maradt. Egyszerű „szegénylegény”, ecsedi hadnagy volt csupán, s a

szabadságharc kitörése előtt Gombos Imre huszárezredében szolgált a nyugati hadszíntéren. Károlyi Sándor unokaöccsével, báró Palocsay György kapitánnyal együtt tért haza és ajánlotta fel kardját Rákóczinak 1704 elején. A fejedelem május utolsó napján nevezte ki a Csáky-ezred alezredesévé. Életét egy császári hadnagy oltotta ki, aki azután Nagyszebenben büszkén viselte süvegforgóját. Özvegye, Fodor Erzsébet két árvájával (György és Katalin nevű gyermekéről tudunk) együtt 1705 elején fordult a fejedelem támogatásáért: nemcsak elesett férje miatt kért adományt, hanem azért is panaszt tett, hogy férjének a Gombos-ezredben eltöltött kétévi szolgálataért járó 350 tallérnyi zsoldot Gombos Imre a saját felesége kezéhez megküldte ugyan, de Gombosné azt nem adta át jogos tulajdonosának. Rákóczi 200 kósót utalt ki a családnak, a második kérészt illetően pedig azt válaszolta, hogy próbálja rendezni az ügyet Gombosnéval, s ha az asszony nem akarná kifizetni az összeget, akkor Gombos Imre javaiból is elégtételt szolgáltatt majd Mester György családjának. Erre később sor is került, mert az asszony újabb kérésére 1705. április 24-én Rákóczi elrendelte, hogy Gombos Imre Kassán lévő javaiból kárpótolják, s ugyanakkor egy pusztá telket is adományozott az árvák számára, tartásukra pedig húszt köből búzáat utaltatott ki. (A Gombos-féle követelés azért is érdekes számunkra, mert igen érdekes helyzetet példáz: Rákóczi országában a császár oldalán harcoló tisztek feleségei – esetünkben Gombos Imréné – általában bántatlanul élhettek birtokaikon, s még ha férjük javait elkobozták is, a magyar rendi jogok alapján saját részükre – örökségükre, hozományukra, a közös szerzemények őket illető hányadára és a férj által számukra lekötött javakra – a kuruc kincstár nem tette rá a kezét. Császári oldalon nem mindig voltak ennyire lovagiasak: a kurucok hozzátartozói gyakran váltak földönfutókká, sőt hadifoglyokká is.)

Az 1704. évi hadjárat II. Rákóczi Ferenc első nagy csatájával zárult Nagyszombat falai alatt, december 26-án. A csatában a kuruc hadsereg derekasán helyállt, már-már a győzelem is a kezükben volt, de a katonák fegyelmetlensége, idő előtti zsákmányolása és a kurucok soraiban harcoló egyik német zászlóalj áru-lása következtében támadt zűrzavar nyomán a császári fővezér, Siegbert Heister tábornagy meg tudta fordítani a csata menetét, és sikerült győzelmet aratnia. Feltűnő, hogy a tizenötezres létszámot mindkét részről meghaladó hadseregek egyike sem veszített magasabb rangú tiszte. Csupán az egyéni balsors okozta **Duló Ádám** halálát is, akinek nagyszombati városparancsnokként nem kellett volna a harcmezőre mennie. A csatazajra mégis kilovagolt a városból. Állítólag épp a polgármesternél ebédelt, mikor egyet gondolva félbeszakította a lakomát azzal, hogy kimegy és hoz néhány német parókát, de mindjárt a kertek alatt leterítette egy golyó. Ötvenegy éves múlt. Protestáns köznemesi család sarja volt, Korponán látta meg a napvilágot 1653-ban. Már 1703 kora őszén csatlakozott a kurucokhoz, előbb korponai és bozói főkapitány, majd a csábrági ostromzár, 1704 végén pedig Nagyszombat parancsnoka lett. A kuruc hadsereg főként kezdetben kiforratlan viszonyai közt ezereskapitánynak tekinthetjük, bár úgy tűnik, saját ezredet nem alakított. Özvegye, Dolinay Erzsébet, özvegy édesanyja, Dalmady Anna Mária (1634–1709) és előző nejétől, Schneider Máriától született árvái, Duló Gergely és Mária gyászolták. Mindannyian folyamodványokkal fordultak Rákóczi pártfogásáért. Rákóczi az özvegynek a szokásnak megfelelő összeget, férje háromhavi fizetését utaltatta ki (a 180 rajnai forintnyi összeg megegyezett

az ezredesi járandósággal). Gyermekai édesanyjuk öröksége ügyében több kérvényt is benyújtottak császárpárti rokonaikkal szemben a fejedelemhez, az idősebb Dulóné pedig szintén valami birtokügyben kérte Rákóczi pártfogását.

1705. A következő hadiévben tudomásunk szerint Károlyi Sándor (immár harmadik dunántúli hadjáratában esett el az első rangosabb kuruc tiszt. Károlyi ekkor mindössze néhány hetet töltött el az országrészben: február 20-i átkelése után már március 31-én, Balatonkiliti mellett vereséget szenvedett Siegbert Heister tábornagtól, s ő maga és tisztjeinek többsége is fejvesztve menekült át Paks térségében a Duna–Tisza közére. Pedig Kilitinél, az éjszakai rajtaütésben csak kevesen estek el, Károlyi seregének zöme fővezéréből és tisztjeiből elszakadva Somogyba menekült. A Balatont délről megkerülve Jánosháza térségébe vergődtek, s április 5-én itt ütköztek meg Pálffy János tábornokkal. A kurucok rangidős vezére **Ibrányi László** ezredes volt, aki vagy elesett, vagy sebesülten fogságba esett, és röviddel később sebeiben elhunyt. Pálffy még Jánosházán el is temettette. Sorsáról néhány hétig bizonytalan hírek érkeztek a kuruc hadvezetéshez: Károlyi Sándor és Bercsényi Miklós is úgy értesült, hogy fogságba esett, s április végén még a felesége is a kiváltását kérte Rákóczitól. Május elején már a fejedelmi udvarban is tudtak haláláról, nővérét, Ibrányi Annát azonban még május közepén is azzal biztatták, hogy életben van. (Károlyi Sándor gondosan lajstromozott iratai között szerepelt egy jelentés, amelyet Ibrányi egyik katonája tett ezredesének elestéről és a jánosházi harcról, az a fontos dokumentum azonban elveszett.) Pályafutása tipikus nemesi karrier volt. Ősi, Szabolcs vármegyei birtokoscsaládból származott, amely a reformáció idején Kálvin hitére tért. Valamikor az 1650-es években született Ibrányi Ferenc és Dessewffy Klára gyermekeként. Apját kisgyermekként elveszítette (1659), édesanyja ezt követően nőül ment báró Barkóczy Istvánhoz, akinek hatására a család katolizált. Miután mostohaapja (1679) és édesanyja (1680) is elhunyt, fiatalon Thököly Imre híve lett. 1684-ben kuruc ezereskapitány, két évvel később viszont már császári ezredes a török elleni háborúban. Ennek ellenére később többször is zaklatták thökölyanus múltja miatt: megjárta Caraffa tömlöcét, majd az 1697. évi hegyaljai felkelés idején újra letartóztatták, de mindkét alkalommal különösebb bántódás nélkül szabadult. 1701-ben őt is azzal gyanúsították, hogy részt vett a fiatal Rákóczi szervezkedésében, 1703 nyarán mégsem sietett csatlakozni hozzá. Ibrányi várába zárkózott, s csak Kisvárda meghódolása után, augusztus elején tért a fejedelem hűségére. Újra ezereskapitány lett: jobbára saját Tisza menti birtokairól toborzott magának egy lovasezredet. Szinte mindvégig Károlyi Sándor alárendeltségében harcolt. Jól jellemzi a kor változó viszonyait, hogy halálhíre egykori urához, Thököly Imréhez is eljutott, aki akkor már török földön ette a száműzetés keserű kenyerét, s neki magának is csak hónapjai voltak hátra. Megrendülten vette a tájékoztatást, és részvételi levélben érdeklődött egykori híve özvegyének és árváinak sorsa felől. Ibrányi Lászlót első feleségétől, Bélaváry (Belleváry) Évától született gyermekei (Miklós, Ferenc, Julianna, István és László), második neje, fügei Csathó Judit és mostohafia, Nyakas György, valamint már említett nővére, özvegy Vay Ábrahámné Ibrányi Anna gyászolta. Rákóczi Ramocsaházy Györgyöt nevezte ki az árvák gyámjává, akik közül Juliannát a kassai orsolyiták gondjaira bízta. Özvegy Rákóczihoz folyamodott, hogy mostohagyermekai adják ki számára az

őt megillető javakat, első férjétől származó fia, Nyakas György számára pedig mentességet kért a zsoldosállítás terhe alól. Csathó Judit és az árvák között 1707-ben enyhült meg a viszony annyira, hogy a legidősebb fiú, Ibrányi Miklós kiadja mostohaanyjának az őt megillető javakat. A szabadságharc utolsó éveiből Miklósnak több levelét is ismerjük, amelyben birtokai aránytalan terheléséről panaszkodik Károlynak, 1709-ben azt írta, hogy inkább katona lesz, és apjához hasonlóan kész levágtatni magát, mint hogy odahaza adózzon elpusztult birtokai után. A háború és a pusztító pestisjárvány idején embert próbáló feladat volt a család és a gazdaság irányítása, ami fokozott terhet jelenthetett egy elárvult, tapasztalatlan fiatalember számára. Ibrányi Miklósból ugyan nem lett katona, de később öccsei közül István és László is kardot kötött, s a második világháborúig bezárólag a neves történelmi család minden nemzedékéből követte valaki a kuruc ősapa nyomdokait. Ibrányi László emlékét leszármazottain kívül ma már egész alakos szobra is őrzi egykori birtokán, Ibrány városában.

Nem egészen két hónappal Ibrányi halála után, Törökszentmiklós mellett vesztette életét Károlyi másik ezereskapitánya, **Nyíri András**. Ő is azok közé tartozott, akik a balatonkiliti vereség után csapataik hátrahagyásával menekültek át a Dunán, a fejedelem ezért a Károlyi-ezred parancsnokával, Gencsy Zsigmonddal együtt letartóztatta. Egy jó hónapig Egerben raboskodtak, Rákóczi végül őt engedte először szabadon. Hűségét és vitézségét azonnal bizonyíthatta is, mivel a rác határőrök a Nagykurságban portyázva Kunhegyes és Madaras felprédálása után épp gazdag zsákmánnyal indultak haza, amikor Károlyi Sándor ellenük vezényelte csapatait. Amíg a tábornagy a gyalogsággal erőltetett menetben igyekezett a rácok nyomába, addig a Bóné András és Nyíri András vezette lovasság előrenyargalt, és május 24-én Törökszentmiklós térségében utolérte az ellenséget. A rácok a zsákmánnyal rakott szekerekkel elsáncolták magukat és egész éjjel szívósan védekeztek az ellenük indított rohamokkal szemben, hajnalban pedig nyílt harcot vállaltak, amelyben Nyíri lösebet kapott és meghalt, mire a kuruc lovasság visszahúzódott, hogy bevárja Károlyi gyalogságát. (Károlyi Sándor ekkor már csak egyórányi járásra volt csapataival, így továbbsietve Békésszentandrásnál még aznap délelőtt ismét beérte a rácokat, s a Körösön való átkelés közben megharcolt velük, győzelmet aratott, és a zsákmányt is visszaszerezte.) Az eseményről a korabeli kuruc hírlap, a latin nyelvű Mercurius Veridicus is beszámolt, külön megemlékezve Nyíri ezredes haláláról. Nyíri testét hazavitték a közeli Sárrétudvariba, s a református templom körül lévő temetőben helyezték végső nyugalomra. A család a szatmári Csengerből származott, Nyíri András édesapja, Nyíri István katonai érdemekért szerzett címeres nemeslevelet még III. Ferdinándtól. András valamikor a századfordulón nősült Udvariban: Bodó János helybeli birtokos leányát, Katalint vette feleségül, s oda is költözött, Ferenc nevű fiuk 1699-ben, Sámuel 1700-ban született. Nyíri András apja nyomdokait követve katonának állt, és a spanyol örökösödési háború első éveiben zászlótartóként harcolt a franciák ellen Pál Deák huszárezredében. Újoncozni küldték haza 1703-ban, de mire megérkezett, már kibontakozott a szabadságharc. 1704 elején ő is kurucnak állt, és lovas ezredesi kinevezést nyert Bercsényi Miklós főgenerálistól. Talán az ő családjáról tudjuk a legtöbbet: egy öccse vele együtt harcolt Szentmiklósnál, s az ütközet hírére ő vitte meg a debreceni bírónak. A fejedelem őt nappal a halála után már birtokadományban

részesítette özvegyét, Bodó Katalint és árváit. A család később is Udvariban lakott, ismereteinket jórészt abból a vallatási jegyzőkönyvből meríthetjük, amelyet 1743-ban András fiának, Sámuelnek a nemességéről és származásáról rögzítettek. Ekkor még özvegye is élt. A tanúk beszámoltak a nevezetes armálistól, a család csengeri eredetéről, Nyíri András katonáskodásáról, haláláról és temetéséről. Azt is megtudhatjuk, hogy Nyíri megözvegyült édesanyja is Udvariba költözött, s még az 1720-as években is élt (más forrás szerint őt Tóth Ilonának hívták). A gyermekek közül Ferencet és Sámuelét ismerjük név szerint, s volt még egy ismeretlen nevű testvérük is. A több árvára való tekintettel kapta meg özvegy Nyíri Andrásné Gyulay Ferenc császári ezredes egyik faluját Rákócztól. A családdal lakott Nyíriné Bodó Katalin kiskorú húga, Bodó Judit is, aki vallomásában még arra is kitért, hogy sokszor aludt egy ágyban sógorának édesanyjával, s így gyakran hallott tőle a család régmúltjáról. (Megkapó adat a korabeli családi életről és lakáskultúráról: a népes nemesi famíliában a feleség kishúga és a férj édesanyja egy fekvőhelyre szorult.) Nyíri András utódai terebélyes családfát alkotnak, több leszármazott ma is Sárrétudvariban él, ahol a Rákóczi-szabadságharc kitörésének 300. évfordulója alkalmából a református templom kertjében az elesett kuruc ezredes is méltó emlékművet kapott.

Már az eddigi példák esetében is láthattuk, hogy olykor még a magasabb rangú tisztek elestének körülményeit sem ismerjük pontosan. Néhány esetben az időpont és a helyszín tekintetében is csak hozzávetőleges adataink vannak. **Újlaky András** ezereskapitányról például csak annyit tudunk, hogy valamikor 1704 második vagy 1705 első felében esett el. Ő Károlyi Sándor első dunántúli hadjáratának idején csatlakozott a kurucokhoz, korábban Pest-Pilis-Solt vármegye esküdtje, majd 1703 augusztusától a megye „szoldosainak” kapitánya volt. Utóbbi tisztsége lényegében a mindössze kéttucatnyi lovasból álló megyei rendfenntartó erő parancsnokságát jelentette, csapatát azonban október végén kiegészítették a kurucok elleni védekezés miatt, s feladata a dunai átkelők ellenőrzése lett, sőt a folyón cirkáló hajók is az ő felügyelete alá kerültek. 1704 elején katonáival együtt csatlakozott Károlyi Sándorhoz, akinek január 23-án már az ezredesi kinevezést köszönte meg levelében. Mezei lovasezredéről mindössze annyit tudunk, hogy létszáma állítólag még a 400 főt sem érte el, egyetlen név szerint ismert tisztje pedig az a Jánosy Pál főhadnagy volt, aki fél évvel korábban még a kis megyei csapat tizedeseként szolgált alatta. Károlyi hadjáratának végnapjaiban Székesfehérvár alól, szinte az utolsó pillanatban sikerült visszavonulnia a Duna–Tisza közére, csapatainak zöme pedig eloszlott, illetve meghódolt Heisternek. További sorsát nem ismerjük, de az ellenség oltotta ki életét, mert bő egy évvel később özvegye, Kubinyi Magdolna „ura meritumit [érdemeit] és elessését előhozván”, a Pest megyei Galgamácsa kincstári birtokrészét kérte magának és gyermekeinek adományba, illetve akár bérleményként is. (Mivel a család eleve is birtokolt Galgamácsán, talán ott is laktak, úgy tűnik, hogy az özvegy saját birtokait szerette volna kikerekíteni.) A fejedelem 1705. július 16-án az ország további rendelkezéséig kiutalta a kért falurészt, de a kérvény iktatókönyvi válasza mellett 1706. február 16-i keltezéssel már a visszaadását elrendelő parancsra utaló megjegyzés is olvasható. (Nem tudjuk, miért vették vissza a birtokot ilyen gyorsan, talán jogos tulajdonosai jelentkeztek, ez esetben kérdés, hogy kárpótolták-e valamiképp

Újlaky özvegyét és árváit.) Pest-Pilis-Solt vármegye 1709. február 8-án kiadott adójegyzékében a birtokos nemesek, armalisták és szabadosok között szerepel(nek) Ujlaky András árvája (vagy árvái) is két és fél dika után kirótt 3 forint 63 dénár adóval. A latin kifejezés rövidítése miatt nem derül ki, hogy egyes vagy többes számról van-e szó, a szatmári béke utáni időből csak Pál nevű fiát említik forrásaink. Az a tény, hogy 1709-ben nem az özvegyet említik, hanem a még kiskorú árvá(ka)t, amellezt szól, hogy addigra már Kubinyi Magdolna is elhunyt, a családtörténeti irodalomban is 1705-ből szerepel róla az utolsó adat.

Újlakyhoz hasonlóan **Hatvani Szabó András** alezrederől is csak annyit tudunk, hogy valamikor 1704–1705 folyamán esett el a császáriakkal (talán a budai rácokkal) vívott harcok egyikében. Fiatalember volt, apjával, Szabó Máté hatvani postamesterrel együtt már 1703-ban csatlakozott a kurucokhoz, és egy lovasezredet szerveztek Pest-Pilis-Solt, Heves és Nógrád vármegyéből. Ennek az alakulatnak lett apa és fia az ezredese, illetve alezredese. Főként Pest előterében csatáoztak a budai és pesti császári helyőrség portyázóival, s még a Csepel-szigetre is átkeltek, ahonnan egy alkalommal elhajtották a bécsi Udvari Haditanács elnökének, Savoyai Eugén hercegnek a ménesét. Az ezredet Rákóczi 1705 nyarán egy fiatal dunántúli nemesnek, a később nagy hírre kapott Bezerédj Imrének adományozta, Szabó Máté pedig nyugalmasabb helyi alkalmazást nyert: hatvani főkapitány, egy rövid átmeneti időre pedig szolnoki parancsnok lett. Hatvani főkapitányi kinevezése 1705. július 28-án kelt, s a kinevezési okmányban Rákóczi „az haza szolgálatjában elesett fiának, néhai Szabó Andrásnak” érdemeiről is megemlékezik. Tizenegy nappal korábról ismerjük az ezred létszámkimutatását, s akkor az alezredesi poszt már betöltetlen volt, a második sereget pedig a néhai alezredes századaként említik. (Ebben az időben az ezredek első három századát gyakran még maguk a törzstisztek vezették: az ezredes az első, az alezredes a második, az őrnagy pedig a harmadik élén állt századparancsnokként, s természetesen mindkét tisztségükért felvették a zsoldot.) Pedig Rákóczi már hetekkel korábban, június 2-án kinevezte utódává Gyulay Jánost, végül azonban nem ő, hanem Kókai Márton foglalta el a posztot. Szabó Andrásról az utolsó adatunk 1704. szeptember elejéről való, amikor apjával együtt egy hatvani pince átengedéséért folyamodott Rákóczihoz, ezt a bejegyzést azonban áthúzták a fejedelemhez benyújtott kérelmek iktatókönyvében. Ezek szerint 1704 szeptembere és 1705 májusa között halt hősi halált. Feleségét, Füstös Rozáliát már 1703 végén elveszítette, gyermekei közül pedig Gábor (1700) és András (1703) születését, valamint László halálát (1700) jegyezték be a hatvani római katolikus anyakönyvbe. (Figyelemre méltó adat, hogy Gáborka keresztelése és a kis Laci temetése az anyakönyv szerint azonos napon történt.) Úgy tűnik tehát, hogy két árvát hagyott édesapjára, édesanyjáról azonban nincs adatunk. Egy későbbi nemességvizsgálatból ismerjük Mihály nevű testvérét. Szabó Máté – aki a mátraverebélyi kegytemplom újjáépítőjeként is megérdemli figyelmünket – 1709 késő őszén meghódolt a császáriaknak. A kurucok még körülbelül háromnegyed évig tartották ellenőrzésük alatt Pest és Heves megye jelentős részét, a labanccá lett Szabó család birtokait így elkobozták. Egy jelentés azonban megemlíti, hogy a zár alá vett javak között Szabó Máté kis unokáját illető birtokrész is van, akinek megkárosítása nem lenne méltányos. Szabó Andrásnak legalább az egyik kisia tehát

megérte a szabadságharc végét, hogy az akkor tomboló pestisjárványt is túlélte-e, és ha igen, mi lett a későbbi sorsa, azt egyelőre nem ismerjük.

Az 1705. évi hadjárat utolsó nagy csatája Zsibónál történt november 11-én. Rákóczi itt próbálta megállítani Louis Herbeville marsall Erdély felmentésére igyekvő főserégét. A félig elkészült sáncok között vívott küzdelem a kurucok vereségével zárult, s Erdély nagy része átmenetileg császári kézre került. A csatában esett el **Szappanos István** gyalogos ezereskapitány. Származásáról, előéletéről semmit sem tudunk, akik füleki származásáról és thökölyanus múltjáról írnak, azok vagy Szappanos Mihállyal keverik össze, vagy minden alap nélkül vélelmezik kettőjük rokoni kapcsolatát. Mihály csak 1705-ben tért haza török földről, István azonban már 1703 nyarán vagy kora őszén csatlakozott a kurucokhoz. Gyalogezredet szervezett, szeptember végén vagy október elején megsebesült, még december elején sem épült fel teljesen. Ekkor Belényes vidékén állomásozott csapataival, november 18-án a rácok támadásakor is helytállt, bár a várost az ellenség felégette és kifosztotta, a várat sikerült megtartania: „Mikor a rác reánk jött ide, mindezsze talám harmincadmagammal voltam, de mégis 25 esett el benne” – írja 1703. december 3-án Gyulay Jánosnak. Később a Biharnál elesett Székely Mózes hajdúinak maradéka is az ő regimentjébe került Gesztesi György vicekapitánnyal együtt. Ezek az adatok azt valószínűsítik, hogy Bihar megyei lehetett, talán Váradról ment a kurucok közé. 1705-ben a mezőtúri sánc, majd a szolnoki vár őrségét erősítette hajdúival. Halálának körülményeit nem ismerjük, Rákóczi egy jó hónappal a csatavesztés után már ezredének utódlásáról intézkedett, s ekkor írta idősebb Barkóczy Ferenc lovassági tábornoknak, hogy „Szappanos kapitányunk Zsibónál tette le életét”. Károlyi Sándor, úgy tűnik, csak késve értesült Szappanos István haláláról, s őt javasolta a Zsibó utáni zűrzavaros időszakban veszélyeztetettnek gondolt huszti vár őrségének élére. A fejedelem e javaslat kapcsán elismerően ír a néhai ezredesről: „Szappanos István – úgy tudjuk – elesett, másként alkalmazhatosnak ítéltük volna lenni a huszti praesidiumban.” Rákóczi tehát elégedett volt a szolgálatával, erélyes és megbízható tisztnek tartotta. Nem tudjuk, volt-e családja, volt-e, aki megsirassa és nevét továbbörökítse.

A zsibói csatát követően, az 1705 végi erdélyi harcokban esett el egy másik alig ismert kuruc törzstiszt, **Petneházi Nagy György** is. Róla még Szappanos Istvánnál is kevesebb adatunk van. A kuruc hadsereg első mustrakönyvében találkozunk vele először: 1704. szeptember 12-én már Pongrácz György lovas ezredének vicekapitánya volt, s a bejegyzés szerint Petneházáról származott. (Hogy csakugyan a nyírségi Petneházán lakott vagy született volna, nem tudjuk megerősíteni, lehetséges, hogy családneve vagy családnévvé vált előneve alapján írták be a származási, illetve lakhelyére utaló adatot a hadiszemle során.) Nem sokkal a halála után, 1706. január 6-án Orosz Pál generális elismeréssel írt róla a fejedelemnek: szerinte Pongrácz helyett „szegény Petneházi, míg élt, a' viselte gondját” a regimentnek, maga Pongrácz György „nem arra való” volt. (Az ezredes hamarosan tényleg kancelláriai titkár lett, s ezredét Jósika Dániel báró kapta meg.) Rákóczi az elesett Petneházi (Nagy) György utódlásáról 1706. január 3-án gondoskodott: egyik korábbi hadsegédét, Gyulay Jánost nevezte ki a helyére. (Vele fentebb Szabó András kinevezett utódként is találkoztunk már, de azt a beosztást végül nem foglalta el. Jellemző, hogy efféle források alapján

vagyunk kénytelenek felvázolni olyan tényeket és eseményeket, amelyekről érdemi információval nem rendelkezünk. Gyulay János nem sok szerepet játszott a szabadságharc hadműveleteiben, de két alezredes hősi halálához is támpontot jelent az ő kinevezési okmánya.) Utolsóként ismét Rákóczi egyik rendelkezését idézhetjük az elhunyttal kapcsolatban, s ez már családi háttéréről is elárul valamennyit: a fejedelem 1706. január 1-jén arra utasította az Erdély védelmével megbízott Károlyi Sándor tábornagyot, hogy „Petneházy Ferencnek Bethlennél elesett Petneházy György nevű atyjafiának jószágát Pongrácz kapitánnyal adassa meg”. Hogy atyafiság alatt itt testvért, féltestvért vagy távolabbi rokont kell-e érteni, az nem derül ki. Az alezredes halálának körülményeiről is ez a forrás említi a legtöbbet: Bethlen váránál esett el. Rákóczi Zsibó után csak lassan hagyta el Erdélyt, nem szerette volna, ha fejvesztett menekülésnek tűnik a visszavonulása, éppen ezért Bethlen várában például november 14-től 16-ig három napot töltött. Nem sokkal utóbb, november 25-én Károlyi már arról tett jelentést, hogy a vár császári kézre került. Pongrácz György november 30-án a Bethlentől északnyugatra fekvő Rogozról írt levelében név nélkül ugyan, de még élőként említi vicekapitányát. Petneházy tehát ezt követően, valamikor december folyamán vesztette életét Bethlen közelében, egy pontosan nem ismert harci cselekmény során. Felesége és gyermekei bizonyára nem maradtak, hiszen javaiért fivére vagy távolabbi rokona jelentkezett.

Források és irodalom

- Gróf Károlyi Sándor önéletírása és naplójegyzetei*, kiad. Szalay László. [Thaly Kálmán előszavával], Pest, 1865, I–II. (*Magyar Történelmi Emlékek, IV–V.*) – Ehhez jelentős kiegészítést közöl Pásztor Lajos: *Károlyi Sándor önéletrajzának ismeretlen részlete. 1698–1703*, Magyar Könyvszemle, 69. (1945) 99–121.
- Archivum Rákóczianum. II. Rákóczi Ferenc levéltára, bel- és külföldi irattárakból bővítve. Első oszt.: Had- és belügy. II. oszt.: Diplomacia. III. oszt.: Írók. II. *Rákóczi Ferenc művei*. [A forráskiadvány-sorozat több mint kéttucatnyi kötetének részletes címléírásától itt eltekintünk.]
- A nagy-károlyi gróf Károlyi család oklevéltára*, V. köt., II. *Rákóczi Ferenc fejedelem korabeli oklevelek és levelezések, 1703–1707*, s. a. r.: Géresi Kálmán, Bp., 1897.
- Markó Árpád: *II. Rákóczi Ferenc a hadvezér*, Bp., 1934.
- Bánlaky József: *A magyar nemzet hadtörténelme. Tizenharmadik rész. II. Rákóczi Ferenc nemzeti fölkelése. 1701–1714*, Bp., 1941.
- Kuruc vitézek folyamodványai. 1703–1710*, összeáll., bev. és jegyz.: Esze Tamás, Bp., 1955.
- Gottreich László: *A bihari nép harca 1703–1704-ben*, Hadtörténelmi Közlemények, új foly. 2. (1955) 3–4. sz. 91–133.
- Mercurius Veridicus 1705–1710*. Az első hazai hírlap hasonmás kiadása Kenéz Győző fordításával, Benda Kál-

- mán bevezetőjével. [Bp.], 1979 (Bibliotheca Historica) – Vö. az elektronikus változattal: <https://epa.oszk.hu/00900/00904/>
- Wesselényi István: *Sanyarú világ. Napló 1703–1708*, I. 1703–1705. Közzéteszi: Magyarai András, II. 1707–1708. Közzéteszi: Demény Lajos, Magyarai András, Bukarest, 1983–1985.
- Pest-Pilis-Solt vármegye a Rákóczi-korban*, közreadja: Bánkúti Imre, Bp., 1996, I–II. köt. (Élőműkálatok Pest megye monográfiájához, 2.)
- Mészáros Kálmán: *Adalékok a vajai Ibrányi család történetéhez és Ibrányi László kuruc ezredes életrajzához*, in: *Rákóczi-kori tudományos ülésszak II. Rákóczi Ferenc fejedelem és bujdosótársai, valamint Vay Ádám hamvai hazahozatalának 90. évfordulója alkalmából*. 1996. október 25. szerk. Heckenast Gusztáv, Molnár Sándor, Németh Péter, Vaja, 1997, 65–80.
- Seres István: *A Szarvas környéki folyami átkelők katonai szerepe és a szarvasi vár helyreállításának terve a Rákóczi-szabadságharc idején*, in: *A Békés Megyei Múzeumok Közleményei*, 21. Szerk. Grin Igor, Békéscsaba, 2000, 237–261.
- Markó Árpád: *II. Rákóczi Ferenc csatái. (Válogatott tanulmányok.)* s. a. r. [bev., kieg. jegyz., bibliográfia és mutatók]: Mészáros Kálmán, Bp., 2003.
- Heckenast Gusztáv: *Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban? Életrajzi adattár*, s. a. r., kieg. és előszó: Mészáros Kálmán, Bp., 2005, 510 o. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak, 8.)
- Barkóczy Krisztina *levelei férjéhez, Károlyi Sándorhoz. Első kötet (1698–1711)*, közreadják: Fogarassy Zoltán, Kovács Ágnes, szerk., jegyz. és mellékl.: Kovács Ágnes, Debrecen, 2011.
- Acta Rákócziána – A Károlyi levéltár Rákóczi-kori iratai*, szerk.: Laczlavik György, készítették: Avar Anton, Laczlavik György, Mészáros Kálmán, a mustrakönyveket feldolg. Mészáros Kálmán, fotók: Czikkelyné Nagy Erika (Arcanum, 2011, DVD-ROM)
- Mészáros Kálmán: *A kuruc ezereskapitánytól a Horthy-kori huszárság felügyelőjéig. Katonaportrék az Ibrányi család történetéből*, in: *Élet az arcvonal mögött. Tanulmányok Szabó Péter hadtörténész tiszteletére*, szerk. Kincses Katalin Mária és Illésfalvi Péter, Bp., 2019, 316–330.
- Nyíri Kálmán: *Emlékeimhez* [Megemlékezés és forrásközlés Nyíri András (†1705) kuruc ezredesről és utódairól.] in: *Udvari kalendárium 2002*, Sárrétudvari, 2001, 108–118.